

Jenni Kujala & Saira Käräjämäki

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kohtaaminen opettajan työssä

Kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Erityispedagogiikan tutkinto-ohjelma
2018

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kohtaaminen opettajan työssä (Jenni Kujala, Saira Käräjäoja)

Kandidaatintyö, 38 sivua

Elokuu 2018

Tutkielman tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva lapsiin kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja siihen puuttumisesta opettajan näkökulmasta. Tutkimusmenetelmänä on käytetty kuvailevaa kirjallisuuskatsausta.

Tutkielman ensimmäisenä tutkimustehtävänä on selvittää, millaisia vaikutuksia seksuaalisella hyväksikäytöllä on lapseen. Tarkastelussa ovat seksuaalisen hyväksikäytön lapsille aiheutuvat laaja-alaiset vaikutukset tunteisiin ja käyttäytymiseen, aivoihin, kiintymyssuhteeseen, sekä seksuaalisuuteen, joista kootaan yhteen koulussa tunnistettavia oireita. Seksuaalisella hyväksikäytöllä on moniulotteisia vaikutuksia, jotka näyttäytyvät yksilöllisesti.

Toisena tutkimustehtävänä tarkastelemme koulun mahdollisuuksia puuttua ja ehkäistä seksuaalista hyväksikäyttöä sekä keinoja, joilla opettaja kohtaa hyväksikäyttöä kokeneen lapsen. Lisääntyvän ymmärryksen avulla opettajan on helpompi tunnistaa ja puuttua lapsiin kohdistuvaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Seksuaalikasvatus ja turvataitojen opettaminen, moniammatillisen yhteistyö ja oppilashuoltoryhmä, koulun valmis toimintamalli, sekä lastensuojelulain velvoittaman ilmoitusvelvollisuus tarjoavat keinot, joiden avulla opettaja voi puuttua lapsiin kohdistuvaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

Avainsanat: Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, puuttuminen, vaikutukset, tunnistaminen, lastensuojeluilmoitus, seksuaalikasvatus, ennaltaehkäisy

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkielman toteutus	6
2.1	Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset	6
2.2	Tutkimusmenetelmänä kirjallisuuskatsaus	6
3	Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö	8
3.1	Mitä seksuaalinen hyväksikäyttö on?	8
3.2	Laki	10
3.3	Esiintyvyys	11
4	Seksuaalisen hyväksikäytön moniulotteisuus	13
4.1.	Vaikutukset	13
4.2	Tunnistaminen.....	19
5	Seksuaalikasvatus ja koulun mahdollisuudet puuttua seksuaaliseen hyväksikäyttöön	22
5.1	Seksuaalikasvatus.....	22
5.2.	Seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttuminen	25
5.3.	Selviytyminen.....	29
6	Pohdinta	31
	Lähteet / References	

1 Johdanto

Seksuaalinen hyväksikäyttö on kipeä ja usein vaikea aihe käsitellä seksuaalisuuden ollessa ihmisen herkimpiä ja yksityisimpiä asioita. Seksuaalinen hyväksikäyttö on teema, joka herättää voimakkaita tunteita kuten inhoa, raivoa, pelkoa, surua, vastenmielisyyttä ja hämmennystä. Nämä vaikeat tunteet saattavat vaikuttaa siten, että ilmiö halutaan kieltää ja uhrin sivuuttaa. Uhrit jäävät helposti vaikeiden tunteiden vuoksi ilman apua ja huomiota. Poliisiammattikorkeakoulun Suomessa 2013 tekemässä lapsiuhritutkimuksessa seksuaaliseksi hyväksikäytöksi luokiteltavia kokemuksia oli noin neljällä prosentilla tytöistä, ja pojilla hyväksikäyttökokemuksia oli noin prosentilla vastaajista (Fagerlund, Peltola, Kääriäinen ym. 2014, 82-84). Arvioiden mukaan kuitenkin vain murto-osa hyväksikäyttötapausten tapauksista tulee julki (Joki-Erkilä, Jaarto & Sumia 2012, 133). On siis todennäköistä, että tulevaisuudessa tulemme työsämme kohtaamaan seksuaalisesti hyväksikäytetyn ja siitä traumatisoituneen lapsen. Hyväksikäytön seurauksena lapsen tai nuoren koulunkäynti voi keskeytyä ja omia kykyjään vastaavaa koulutusta ja työuraa voi olla vaikea luoda heikentyneen itsetunnon vuoksi (Heikinheimo & Tasola 2007, 22). Hyväksikäytön aiheuttamat fysiologiset muutokset ovat samankaltaisia kuin missä tahansa vakavassa traumassa. Tämän ymmärtäminen auttaa hyväksikäytön kokeneen lapsen kohtaamista, ja antaa lisäksi opettajalle keinoja kohdata myös muun trauman kokeneen lapsen.

Ilmiön olemassaoloa on vaikea hyväksyä ja siksi ilmitulotapaukset järkyttävät ihmisiä. Aihe on silti merkittävä, se kiinnostaa ja koskettaa. Nykyisin ilmi tulleet tapaukset, tapahtuivat ne missä tahansa, ovat oikeuskäsittelyineen uutiskynnyksen ylittäviä. (Aaltonen 2007, 160.) Pinnalla oleva me too- kampanja, jonka tavoitteena on ollut tarjota hyväksikäytetyille naisille vertaistukea, sekä nostaa esiin seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä, on nostanut aiheen laajempaan yhteiskunnalliseen käsittelyyn, ja ihmiset ovatkin voineet yllättyä ilmiön laajuudesta ja moninaisuudesta. Myös Yle on esittänyt aiheeseen liittyviä dokumentteja. Mielestämme yhteiskunnallinen mediassa tapahtuva keskustelu osoittaa sen, että avoimuutta ja tietämystä aiheesta tarvitaan lisää. Mielenkiintomme aiheita kohtaan viriää osin yhteiskunnallisesta keskustelusta ja siellä esitetyistä tarinoista, osin henkilökohtaisesta ja laajemmasta kiinnostuksesta trauma kokeneiden lasten tukemiseen, auttamiseen ja kohtaamiseen käytännön työssä. Lisäksi emme ole törmänneet aiheesta opettajan näkökulmasta tehtyyn katsaukseen, joten kirjallisuuden yhteen kokoaminen on paikallaan.

Lapset viettävät ison osan ajastaan koulussa, ja seksuaalisen hyväksikäytön vaikutukset näyttyvät myös siellä esimerkiksi oppimisvaikeuksina tai ihmissuhdevaikeuksina (Poiijula 2016, 151). Lisääntyvä ymmärryksemme seksuaalisesta hyväksikäytöstä auttaa näkemään siihen liittyviä oireita ja seurauksia, sekä helpottaa kohtaamista ja asian esiin nostamista seksuaalista kaltoinkohtelua kohdanneiden lasten kohdalla. Seksuaalisen hyväksikäytön vaikutusten ja tukitoimien tunteminen parhaimmillaan mahdollistaa varhaisen puuttumisen ja vaikean häiriökehityksen syntymisen estämisen lapselle. Opettajankoulutuksessa ei kuitenkaan pureuduta näihin teemoihin, jonka vuoksi koemme tutkimusaiheemme hyödylliseksi niin omassa, kuin muidenkin opettajaopiskelijoiden ammatillisessa kasvuprosessissa.

Tutkimuksemme tavoitteena on rakentaa opettajan näkökulmasta kokonaiskuva ilmiöstä ja sen lapsille aiheuttamista vaikutuksista. Ensimmäiseksi tutkielmassamme esittelemme tutkimuksen toteutusta koskevia seikkoja. Seuraavaksi määrittelemme, mitä ymmärrämme lasten seksuaalisella hyväksikäytöllä, sekä esittelemme erilaisilla menetelmillä saatuja tuloksia sen esiintyvyydestä. Valitsimme muutamia teemoja, joiden kautta käsittelemme seksuaalisen hyväksikäytön monimuotoisuutta ja sen monitahoisia vaikutuksia lapseen, joiden pohjalle rakentuu opettajan ymmärrys, miten kohdata seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi.

2 Tutkielman toteutus

Tutkielmamme on toteutettu käyttäen jo olemassa olevaa kirjallisuutta ja aineistoa. Tutkielman edetessä on luonnollisesti karsiutunut joitain asioita pois, ja tärkeinä uusina asioina mukaan tulivat ennaltaehkäisy ja seksuaalikasvatuksen näkökulmat. Vuoroin on luettu kirjallisuutta, pohdittu, keskusteltu ja kirjoitettu, poistettu tekstiä ja kirjoitettu uudestaan, sekä hiottu jo olemassa olevaa. Tutkielman lähtökohta on helpottaa käytäntöä niin, että opettajalla olisi tarvittaessa enemmän valmiuksia kohdata seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi ja ymmärtää monimutkaista ilmiötä syvemmin.

2.1 Tutkielman tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia seksuaalisen hyväksikäytön vaikutuksia, joiden pohjalta opettajalle rakentuu ymmärrys ja taito kohdata hyväksikäytettyjä lapsia. Lopullinen rajaus tapahtui perehdyttyämme aiheeseen. Valitsimme näkökulmaksemme opettajan näkökulman, koska opettajankoulutuksessa ei perehdytä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten tai muidenkaan traumaattisia kokemuksia kokeneiden lasten kohtaamiseen ja tahdomme paikata tätä aukkoa.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

Millaisia vaikutuksia seksuaalisella hyväksikäytöllä on lapseen?

Mitkä ovat koulun mahdollisuudet ehkäistä ja puuttua seksuaaliseen hyväksikäyttöön?

2.2 Tutkimusmenetelmänä kirjallisuuskatsaus

Käytämme tutkimusmenetelmänä kuvailevaa kirjallisuuskatsausta, jossa tarkastelemme aiempia tutkimustuloksia ja -kirjallisuutta käyttäen laajasti erilaisia aineistoja (Salminen 2011, 4,6). Kirjallisuuskatsaus on systemaattinen, selkeä ja toistettavissa oleva tiedonhankinnan menetelmä, jossa arvioidaan ja tulkitaan muiden tutkijoiden tutkimuksiin perustuvia johtopäätöksiä (Fink 2005, 3). Aiheesta jo olemassa olevasta tiedosta muodostettu kriittinen yhteenveto kuvaa hyvin kirjallisuuskatsauksen luonnetta (Blaxter, Hughes & Tight 2010, 124).

Kuten tavallista kirjallisuuskatsauksissa, lähteistömme koostuu pääosin kirjoista ja erilaisista julkaisuista (Kumar 1999, 33). Salminen teoksessaan (2011, 3) listaa perusteluja katsauksen tekemiselle ja yhtenä syynä mainitsee pyrkimyksen rakentaa kokonaiskuva käsiteltävästä aiheesta. Juuri ilmiön kokonaiskuvan ymmärtäminen ja tietämyksen laajentaminen tarjoaa opettajalle työkaluja kohdata seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi (Salminen 2011, 6-7; Kumar 1999, 26). Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on luoda oma näkemys aiheesta lähteiden pohjalta (Blaxter, Hughes & Tight 2010, 124). Lähteiden kriittinen tarkastelu on välttämätöntä ja kirjallisuuskatsauksessa täytyy ottaa huomioon tutkimuksessa havaitut ristiriitaisuudet ja puutteet (Hirsjärvi, Remes & Saajavaara 2004, 112; Blaxter, Hughes & Tight 2010, 126).

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus ei anna tarkkoja sääntöjä tai rajoituksia vaan mahdollistaa yleiskatsauksen omaisesti laaja-alaisen, mutta yhtenäisen ilmiön kuvaamisen lukijaystävällisellä tavalla (Salminen 2011, 6-7). Kirjallisuuskatsaukseen on silti tärkeä rakentaa käsitteellinen viitekehys, jonka ympärille tutkielma rakentuu (Kumar 1999, 32). Käsitteellisen viitekehysten luominen vaatii laajasti kirjallisuuteen perehtymistä, jotta tietää mitä ja miten on tutkittu, millaisia tuloksia samantyyliisiin kysymyksiin on saatu, sekä millaisia teorioita on esitetty. On myös hyvä ottaa selvää ja pohtia, onko jokin aihe, jota ei ole vielä tutkittu. (Kumar 1999, 26.) Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen vapaamuotoisuus haastaa tutkimuksen luotettavuutta, koska voimme huomaamatta valikoida katsauksemme lähteitä vain omien kokemustemme perusteella. Tämän tiedostaminen kuitenkin auttaa meitä suuntaamaan huomiotamme erilaisten näkökulmien etsimiseen. Lisäksi tutkielman tekeminen yhdessä parantaa luotettavuutta, koska lähteet ja analyysit eivät ole ainoastaan yhden tutkijan tulkintoja tai valintoja.

3 Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö

Tutkielmassamme käsittelemme lapsiin kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä. Tässä tutkielmassa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta. Opettaja kohtaa työssään vain oppivelvollisuusikäisiä, eli 7-17-vuotiaita lapsia (Opetushallitus). Ei ole kuitenkaan aiheellista sulkea käsitteystä pois ennen oppivelvollisuusiästä tapahtunutta seksuaalista hyväksikäyttöä, joka tulee ilmi vasta oppivelvollisuusiässä. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lasta on suojeltava kaikilta laiminlyönneiltä, julmuudelta ja väärinkäytöltä ja alle 18-vuotiaalla on oikeus tähän suojeluun. Oikeus suojeluun kääntyy aikuisen velvollisuudeksi suojata lasta. (Korteniemi-Poikela & Cacciato 2010, 161.) Tässä luvussa määrittelemme, mitä tarkoitamme lasten seksuaalisella hyväksikäytöllä, sekä esittelemme esiintyvyyksilukuja ja seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä.

3.1 Mitä seksuaalinen hyväksikäyttö on?

Seksuaalista hyväksikäyttöä on hyvin monenlaista, ja kuka vain joutua kyseisen toiminnan kohteeksi iästä, sukupuolesta, sosiaalisesta asemasta tai ulkonäöstä riippumatta. (Valkama 2003, 15-16.) Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tarkoittaa lapsen altistamista ikään sopimattomille seksuaalisille toiminnoille, joille lapsi ei voi antaa missään olosuhteissa suostumusta, ja jotka loukkaavat psyykkistä ja fyysistä koskemattomuutta (Joki-Erkkilä ym. 2012, 132).

Seksuaalinen hyväksikäyttö, kaltoinkohtelu ja väkivalta on ei-toivottua ja yksipuolista toimintaa, jossa ei kunnioiteta toisen ihmisen itsemääräämisoikeutta, yksityisyyttä, eikä henkilökohtaisia rajoja (Kallio 2015, 10). Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajoja rikotaan esimerkiksi silloin, kun kommentoidaan ahdistavasti, ehdotellaan, lähennellään, painostetaan, nöyrytetään tai pakotetaan kohtaamaan itsensä paljastelua, pakotetaan katsomaan tai koskemaan toista tai itseä, tai kuuntelemaan jotain seksiin liittyvää (Kallio 2015, 11). Seksuaalinen hyväksikäyttö voi olla sopimatonta koskettelua tai tunkeutumista esimerkiksi kielellä, sormella, esineellä tai sukuelimellä lapsen sukuelinten alueelle tai seksuaalisten tekojen tekemistä suun tai peräaukon alueelle (Joki-Erkkilä ym. 2012, 132). Kiristäminen, uhkailu, lahjonta, johdattelu tai yhdyntään pakottaminen kuuluvat seksuaalisen väkivallan kirjoon. Suomen laissa seksin ostaminen alaikäiseltä on rikos, ja ostaminen voi tapahtua myös niin, että seksi ostetaan maksamalla päiheteillä, yösijalla tai tavaralla. Koulukiusaamisessakin voi esiintyä seksuaalisen kaltoinkohtelun

piirteitä, jos se pitää sisällään esimerkiksi seksuaalisen kehityksen pilkkaamista, seksuaalisia puheita tai seksuaalisen suuntautumisen kyseenalaistamista. (Kallio 2015, 10-11.)

Joki-Erkkilän ja kollegoiden (2012, 133) mukaan tekijä voi olla myös itse alaikäinen. Tekijä on usein joku lapselle läheinen ihminen, ja erityisen vahingoittavaa onkin, että hyväksikäyttö on rakkauden ja hyvyden alle peitettyä toimintaa. (Poijula 2016, 152; Laiho 2007a, 11-12.) Kun joku perheenjäsen (äiti, isä, sisar, äiti- tai isäpuoli, isovanhemmat tai vanhempaan rinnastettava henkilö) kohdistaa seksuaalisen hyväksikäytön luonteeseen liittyvää toimintaa lapseen tai nuoreen, puhutaan inestistä. Silloin käytetään hyväksi perheen mukanaan tuomaa luottamusta ja sisäistä valtaa. (Fagerlund, Peltola, Kääriäinen ym. 2013, 82-84.)

Kuvaaminen seksuaalisia tarkoituksia varten tai kuvien lähettäminen voivat olla seksuaalista väkivaltaa (Kallio 2015, 10-11; Taskinen 2007, 14). Seksuaalirikos ei aina tarvitse fyysistä tapaamista tai kontaktia, vaan myös internetissä lasta tai nuorta kohtaan aikuisen taholta tapahtuva seksuaalinen toiminta on rangaistava teko. Internetin myötä lapsiin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö on yleistynyt ja helpottunut (Soisalo 2012, 181). Verkossa tapahtuvassa hyväksikäytössä tekijä on useimmiten mies ja lapselle ennestään tuntematon (Joki-Erkkilä ym. 2012, 134). Internetissä tapahtuva hyväksikäyttö on vakava ja vaikea ongelma monella tapaa, ja hyväksikäyttökuvien levittäminen kytkeytyy jopa osaksi kansainvälistä seksiteollisuutta ja järjestäytyntä rikollisuutta (Laiho 2007b, 27-30).

Vaikka seksuaalirikoksen tekijällä ei ole tiettyä profiilityyppiä, joitakin pääsuuntauksia on nähtävissä. Valtaosa kaikista seksuaalirikoksen tekijöistä on miehiä. Lisäksi on esitetty arvio, jonka mukaan joka viides hyväksikäyttäjä on alle 18-vuotias. (Joki-Erkkilä ym. 2012, 132-134). Kuitenkin, jos nuoruusiässä olevat osapuolet ovat kumpikin saman ikäisiä ja kehitystasoltaan samalla tasolla, eikä tilanteessa ole nähtävissä keskinäisiä valta-asetelmia, tekoa ei pidetä välttämättä seksuaalirikoksena (Hyvärinen 2009, 43). Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä todennäköisemmin tekijä on omasta lähipiiristä, kun taas nuoruusikään mentäessä ja elämänpiirin laajetessa lähipiirin ulkopuolisia tekijöitä on enemmän. (Joki-Erkkilä ym. 2012, 132-134.) Soisalo (2012, 184) kirjoittaa artikkelissaan rikoksesta epäillyn oikeusturvan olevan usein uhria parempi, mikä osoittaa myös aiheen monimutkaisuutta.

3.2 Laki

Rikoslaisissa 6§ on määrätty lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä seuraavasti: ”Joka koskettelulla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.” (Rikoslaki 2011/540 § 6)

Rikoksen törkeyteen ja rangaistukseen vaikuttaa lapsen kehitystaso, rikoksen tekotavan nöyryyttävyys, luottamuksen hyväksikäyttö tai sukupuolilyhteys, sekä rikoksen kokonaisuuden arvostelu törkeäksi. Törkeäksi määritetystä seksuaalisesta hyväksikäytöstä määrätään yhdestä kymmeneen vuotta vankeutta. (Rikoslaki 2011/540 § 7). Myös seksuaalisen hyväksikäytön yritystä pidetään rangaistavana (Rikoslaki 2011/540 § 6, 7). Rikosten ennaltaehkäisemiseksi kaikilta alaikäisen kanssa työskenteleviltä on työnantajan pyydettävä todistus rikostaustan selvittämisestä. (Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 2012/926 § 2 & 3.)

Myös lastensuojelulakiin kirjattu ilmoitusvelvollisuus liittyy olennaisesti lapsiin kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä määrittelevään lakiin. Tätä käsittelemme enemmän luvussa 5.2 Seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttuminen.

Vaikka elämme Suomessa ja peilaamme asioita suomen lain näkökulmasta, on hyvä ottaa huomioon, että osa oppilaistamme on lähtöisin hyvin erilaisista kulttuureista. On selvää, että Suomen lain mukaan useissa uskonnoissa ja kulttuureissa on vallalla juridisesti, moraalisesti ja eettisesti kestäättömiä asenteita liittyen esimerkiksi ehkäisykäsitykseen, naisten oikeuksien toteutumiseen, sekä ympärileikkauksiin, joita voidaan pitää myös lastensuojelullisina riskeinä. Hurtig (2013, 101-102) nostaa kirjassaan esille ajatuksen, jossa esimerkiksi joissakin herätysliikkeissä ei tehdä tarpeeksi selvää eroa pienen ja ison synnin välillä, vaan kaikki synnit annetaan anteeksi, vaikka kyseessä olisi vakava väkivalta tai seksuaalinen hyväksikäyttö. Tämä voi johtaa siihen, että teot eivät tule julki, eivätkä tekijät joudu vastuuseen. Hyvä näkökulma aiheeseen on myös se, että joissakin uskonnollisissa yhteisöissä ei ole liioin tarvetta itsekritiikille, koska säännökset tulevat ulkopuolelta. (Hurtig 2013, 102.)

3.3. Esiintyvyys

Seksuaalisen hyväksikäytön esiintyvyyksluvut vaihtelevat runsaasti riippuen tutkimuksessa käytetyistä metodeista, sekä seksuaalisen hyväksikäytön määrittelystä (Ellonen & Sariola 2008, 81-111). Tarkkoja esiintyvyykslukuja seksuaalisesta hyväksikäytöstä, kuten muistakaan kaltoin-kohtelun muodoista ei ole saatavilla mistään maasta (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 17). Seksuaalista väkivaltaa kokeneiden omat häpeän ja syyllisyyden tunteet saattavat estää asioita tulemasta tietoisuuteen, mikä osaltaan hankaloittaa tarkkojen esiintyvyykslukujen ilmoittamista (Kallio 2015, 13). Erään ruotsalaisen arvion mukaan poliisiin tietoon tulee vain pieni osa, 3-12%, lasten seksuaalisista hyväksikäyttötapausten (Joki-Erkkilä ym. 2012, 133).

Yksi tapa tutkia seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä ja esiintyvyyttä on tarkastella poliisiin tietoon tulleita lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia. Suomessa vuosittain poliisiin tietoon tulleiden lasten seksuaalisten hyväksikäyttöjen määrä vuosina 2007-2016 vaihtelee 1000-1700 välillä. Vuonna 2011 määrä kasvoi jopa 53% edellisvuodesta, jota selittää ainakin osittain poliisille ilmoitetut aiemmin tapahtuneet perheenisien hyväksikäyttötapaukset. Pitkällä aikavälillä tarkasteltuna ilmoitettujen seksuaalisen hyväksikäyttötapausten määrä on kuusi -kahdeksankertaistunut vuodesta 1890, mutta aivan viime vuosina määrä on laskenut ja pysytellyt noin 1200 tapauksessa vuosittain. (Lappi-Seppälä & Niemi 2017, 92-95.) Tapausmäärien runsaan kasvun taustalla nähdään olevan kiinnijäämisriskin kasvu ja viranomaiskontrollin tehostuminen ilmiön varsinaisen lisääntymisen sijaan, mitä tukee myös viime vuosina tapahtunut määrien vakiintuminen (Lappi-Seppälä & Niemi 2017, 95; Hinkkanen 2009,12; Humppi & Ellonen 2011, 57-58). Lähes puolessa hyväksikäyttötapauksissa teko rajoittuu yhteen kertaan ja tyypillisesti lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä rikoksenteijä on mies ja uhri tyttö. Näiden tapausten osuus kaikista rikoksista onkin noin 90 prosenttia (Hinkkanen 2009, 22, 24.)

Taulukko 1. Poliisiin tietoon tulleet lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset vuosina 2009-2016 (Lappi-Seppälä & Niemi 2017, 94).

vuosi	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
lkm	1068	1 102	1 682	1 567	1 657	1 416	1 230	1 242

Suomalaiseen väestöön tehdyssä tutkimuksessa seksuaaliset hyväksikäyttökokemukset vaihtelivat miehillä 0,7-4,6% ja naisilla 1,8-7,5% välillä ikäkohortista riippuen (Laaksonen ym. 2011,

484-487). Toisessa vuonna 2013 tehdyssä lapsiuhritutkimuksessa seksuaaliseksi hyväksikäytöksi luokiteltavia kokemuksia oli noin neljällä prosentilla tytöistä ja vuonna 2008 tehdyssä tutkimuksessa noin seitsemällä prosentilla. Poikien osalta molemmilla kyselykerroilla seksuaalisia hyväksikäyttökokemuksia oli noin prosentilla vastaajista. (Ellonen & Sariola 2008; Fagerlund, Peltola, Kääriäinen ym. 2014, 82-84.) Ellosen ja Sariolan (2008, 101) aineistossa vain 0,3 % tytöistä ilmoitti seksuaalisia kokemuksia isän tai isäpuolen kanssa. Kuitenkin poliisiin tietoon tulleista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä yli kolmasosassa teoissa epäilty on isä tai isäpuoli (Humppi & Ellonen 2010, 62).

Niin poliisin tilastoihin perustuvien tulosten, kuin kyselytutkimustulosten valossa tyttöihin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö on poikiin kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä yleisempää ja valtaosa hyväksikäytöistä kohdistuu teini-ikäisiin tyttöihin. Myös seksuaalikokemusten aiempi aloitusikä lisää yhdeksäsluokkalaisten tyttöjen hyväksikäyttökokemusten määrää. Mitä nuoremmasta lapsesta on kyse, sitä harvinaisempaa seksuaalinen hyväksikäyttö tutkimusten valossa on. (Ellonen & Sariola 2008, 100-101.) Määrällisiä eroja voi osaltaan selittää se, että nuoret ovat kykenevämpiä kertomaan omista kokemuksistaan ja mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, sekä tuntevat paremmin oikeutensa, kuin pienet lapset, jotka ovat myös tiukemmin huoltajien valvonnan alaisena (Hyvärinen 2009, 56). Erot kyselytutkimuksissa selvinneiden ja poliisin tilastoissa tapahtuneiden hyväksikäyttötapausten määrien muutoksissa vahvistavat aiempaa oletusta tapausten ilmitulon lisääntymisestä ilmiön laajenemisen sijaan.

Seksuaalinen hyväksikäyttö internetissä

Helsingin virtuaalinen lähipoliisiryhmä ja pelastakaa lapset Ry (2011) toteuttivat kyselyn, jolla kartoitettiin internetissä tapahtuvaa lasten seksuaalista hyväksikäyttöä. Joka kolmas vastaajista kertoi saaneensa itseään vanhemmalta henkilöltä häiritseviä viestejä, kuvia tai videoita. Tytöistä tällaista häirintää oli kokenut lähes puolet, pojista 13% (Helsingin virtuaalinen lähipoliisiryhmä & Pelastakaa lapset Ry 2011, 3). Lisäksi joka neljäs kertoi kartoituksessa käyneensä internetissä seksuaalissävyytteisiä keskusteluita ja 37% vastaajista kertoi jonkun pyytäneen lähettämään vähäpukeisia tai alastonkuvia itsestään (Helsingin virtuaalinen lähipoliisiryhmä & Pelastakaa lapset Ry 2011, 3-4).

4 Seksuaalisen hyväksikäytön moniulotteisuus

Lapsuudessa koettu seksuaalinen hyväksikäyttö traumatisoi puolustuskyvyttöä lasta usealla eri tavalla. Vääristynyt suhde lapsen ja aikuisen välillä, sekä seksuaalisena objektina kohtelemisen vahingoittavat lapsen seksuaalista kehitystä ja vaikuttavat lapsen kokonaiskehitykseen. (Poijula 2016, 147; Laiho 2007a, 11-12.)

Hyväksikäytön moniulotteisuus on nähtävissä myös siitä aiheutuvien vaikutusten kautta. Tässä luvussa käsitellään seksuaalisen hyväksikäytön vaikutuksia tunteisiin ja käyttäytymiseen, aivoihin, kiintymyssuhteeseen, seksuaalisuuteen sekä sitä, miten niiden vaikutuksia voidaan nähdä ja tunnistaa koulussa. Seksuaalisen hyväksikäytön vaikutusten tunnistamista vaikeuttavat ilmiön monimuotoisuus, sekä yksilöllisyys oirekuvassa ja sen rakentumisessa.

4.1. Vaikutukset

Seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa laajasti ihmisen fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen kehitykseen, sekä lisää haavoittuvuutta erilaisten häiriöiden kehittymiselle useilla elämänaikavaiheilla (Joki-Erkkilä ym. 2012, 150; Soisalo 2012, 183). Lapseen kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö on aina traumatisoivaa (Soisalo 2012, 180). Seksuaalisesta hyväksikäytöstä aiheutuvat ongelmat voivat ilmetä muun muassa psykologisina oireina, kuten pakko- tai stressioireina, seksuaalisena sopeutumattomuutena, kuten yliseksuaalisuutena, oppimisvaikeuksina, sekä ihmissuhdevaikeuksina (Poijula 2016, 151; Heikinheimo & Tasola 2007, 20). Satunnaiset ja yksittäiset teot eivät ole yhtä vahingoittavia kuin pitkään jatkunut kaltoinkohtelu (Brusila ym. 2009, 92). Lain sekä vahingoittavuuden näkökulmasta on aina vakavampaa, jos asetelmassa on valtasuhteita, esimerkiksi oppilas –opettaja, lapsi -vanhempi tai jos hyväksikäyttäjällä on lapsen luottamusta (Honkanen 2017, 381-382).

Edellä mainittujen vaikutusten kautta seksuaalinen hyväksikäyttö voi näkyä myös koulussa. Seuraavissa kappaleissa tarkastelemme seksuaalisen hyväksikäytön vaikutuksia lapsen tunteisiin ja käyttäytymiseen, seksuaalisuuteen, aivoihin, sekä kiintymyssuhteeseen. Eri osa-alueiden tarkasteleminen lisää ymmärrystä seksuaalisen hyväksikäytön monimuotoisista lapsen kehitykseen vaikuttavista haitallisista vaikutuksista.

Tunteet ja käyttäytyminen

Tunteet ja käyttäytyminen kietoutuvat toisiinsa, eikä niitä voida mielestämme erottaa toisistaan. Seksuaalinen hyväksikäyttö aiheuttaa kaikille uhreille jonkinasteisia vahinkoja, mutta joillekin ihmisille kehittyä myös vakavia psyykkisiä häiriöitä (Poijula 2016, 151). Seksuaalisen hyväksikäytön uhrilla on taipumus jäädyttää ja poissulkea tunteensa, sillä se on ainut keino selvitä ja mennä elämässä eteenpäin (Laitinen 2004, 218). Tunteiden säätelytaidoilla onkin keskeinen merkitys siinä, miten seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa myöhempään käyttäytymiseen (Herbert, Langevin & Oussaid 2018, 311). Jos hyväksikäyttäjä on oma vanhempi, voi olla hengissä pysymisen edellytys pysyä haavoittavassa suhteessa (Poijula 2016, 152). Rationaalinen ajattelu hallitsee uhrin elämää, koska he eivät usein ole päässeet käsittelemään hyväksikäyttötilanteisiin liittyvää avuttomuuttaan, suruaan tai pelkoaan, osoittamaan hyväksikäyttäjää kohtaan kokeemaansa vihaa, eivätkä pettymystä esimerkiksi äitiä tai sisaruksiaan kohtaan siitä, etteivät he pelastaneet uhria tilanteesta, (Laitinen 2004, 218-219.)

Häpeä on voimakas ja yleinen seksuaalisen kaltoinkohtelun kohdanneiden ihmisten tunne. Useissa lähteissä tuodaan esille se, että häpeä estää seksuaalisen kaltoinkohtelun esille tuomista. (Kallio 2015, 33) Seksuaalisen hyväksikäytön uhrin pelkäävät usein myös leimautumista. Seksuaalisesti kaltoinkohdeltu ihminen etsii iästä riippumatta usein syytä kaltoinkohtelulle omasta käytöksestään, esimerkiksi pukeutumisestaan, vaikka syy on aina häiritsijän ja vastuu on aina aikuisella. (Brusila & Sandberg 2009, 34.)

Jokainen häpeä kätkee alleen kipeän muiston jostain menetyksestä, esimerkiksi ylpeydestä, itsetunnosta, kunnian tai jostain, jota ilman ei voi elää. Häpeän tunne saattaa loitontaa uhrin muista ihmisistä saaden hänet vetäytymään ja varmistamaan, ettei tule nolatuksi uudelleen (Mattila 2017, 184-189.) Vetäytymisen sijaan tulisi olla avoin. Omat vaikeat kokemukset, syyllisyys ja häpeä vaativat piiloutumaan, vaikka kokemusten avoin jakaminen olisi tärkeää, ettei niistä syntyisi sisintä repiviä muistoja. (Kallio 2015, 33.) Siinä missä väkivalta tapahtuu toisten ihmisten kesken, tapahtuu toipuminenkin. Ihminen tarvitsee toisen ihmisen tukea ja kokemusta siitä, että olen edelleen arvokas ja merkityksellinen. Kuulluksi ja nähdyksi tuleminen ovat tärkeitä asioita kaltoinkohdellulle ihmiselle. (Kallio 2015, 36.) Erityisen tärkeää seksuaalisesti kaltoinkohdellulle ihmiselle on vertaistuki (Kallio 2015, 38). Vertaistuen voimin jaetaan yhteisiä kokemuksia ja samaistutaan muihin ihmisiin, jolloin yksinäisyys ja erilaisuuden tunne vähenyvät. (Kallio 2015, 34.)

Seksuaalisesta hyväksikäyttökokemuksesta aiheutuva piilotettu tunne-elämys kuvataan usein sanattomaksi möykyksi, ahdistukseksi ja negatiiviseksi tunnekokonaisuudeksi, joka ottaa valtaansa ennakoimatta ja vie mukanaan. Hyväksikäyttötilanteiden aistimukset ja tuntemukset palaavat ajoittain. Jokin asia, kuten tuoksu, kosketus, ääni tai vaikka hiusten harjaaminen voivat laukaista fyysisen tai psyykkisen reaktion, joita voivat olla esimerkiksi puhekyvyttömyys, kouristus, vapina, oksentaminen, itkukohtaus tai liikuntavaikeus. (Laitinen 2004, 227.) Sinkkonen (2015, 256) listaa lisäksi yleisesti ahdistuneisuuden, sekä toistuvat painajaiset. Uhrit eivät mahda ruumiin reaktioilleen mitään, ne ottavat valtaansa kuten lapsuuden hyväksikäyttäjänkin (Laitinen 2004, 227).

Erilaiset stressihäiriöt ovatkin yleisiä hyväksikäytön kokeneiden keskuudessa, joista edellisessä kappaleessa kuvattu "mieleen palautuminen" on traumaperäinen stressihäiriö (Poijula 2016, 151). Traumalla tarkoitetaan tapahtumaa, joka uhkaa ihmisen koskemattomuutta tai olemassaolon jatkuvuutta, ja ylittää ihmisen käsittely- ja sietokyvyn. Mitä pienempi lapsi on, sitä helpommin hän traumatisoituu. Kun traumaattinen tapahtuma tunkeutuu uudelleen ja uudelleen mieleen muistoina, se on merkki traumaperäisestä stressihäiriöstä. Ahdistava muisto aktivoi kehollisen reaktion, joka voi olla yli- tai alivirittyneisyyttä. Ylivirittyneisyys voi ilmetä rauhoittumisen, rentoutumisen ja tarkkaavaisuuden vaikeutena, huomiokyvyn kapeutumisen ja uniongelmina. Alivireys puolestaan voi ilmetä latistuneina tunteina tai välttelynä (Sinkkonen & Korhonen 2015, 255-257).

Syällisyys ja häpeä kanavoituvat hyvin usein vihana. Ensisijaisesti viha kohdistuu itseen ja siihen hyväksikäytettyyn pieneen lapseen. Uhrit kertovat vihaavan itseään, koska olivat pieniä rakkautta tarvitsevia lapsia ja antoivat itsensä tulla hyväksikäytetyiksi. Yhtä aikaa viha kohdistuu heihin, joilta uhrit olisivat toivoneet suojelua, apua ja tilanteeseen puuttumista. Vain harvoin uhri on päässyt tunteidensa käsittelyssä niin pitkälle, että vihan kohteena olisi todellinen pahanolon ja trauman aiheuttaja. (Laitinen 2004, 224-225.) Lapsille on tavallista maaginen ajattelu, jolloin he ajattelevat, että heidän omat tekonsa tai ajatuksensa aiheuttivat tapahtuneen. Traumattisen tapahtuman jälkeen jotkut lapset vetäytyvät toisten seurasta, mikä voi olla merkki avun tarpeesta. (Poijula 2016, 60).

Kaltoinkohdeltu ja alistettu lapsi toimii helposti niin, että miellyttää ja tyydyttää toisten tarpeita asettuen itse muita alemmaksi, jolloin voi olla miltei mahdotonta muodostaa tasavertaista suhdetta toiseen. Lapsi saattaa ajatella olevansa aivan erilainen kuin muut. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn menneisyyttä, nykyhetkeä, ja tulevaisuutta leimaa arvottomuus käsityksessä itseen.

(Laitinen 2004, 232-233.) Myös pelko on yksi yleinen tunne, jota hyväksikäytetty saattaa kokea. Pelko voi liittyä aikuisen reaktioon tapahtunutta kohtaan, että siitä rangaistaan tai asia ohitetaan, tai lapsi saattaa ajatella, että asiaa ei uskota tai, että häntä syytetään tapahtuneesta. (Sandberg 2009, 59.)

Vaikka voimme enemmän ymmärrettyämme nähdä seksuaalisesta hyväksikäytöstä johtuvia toimintatapoja ja asioita, suurin osa siihen liittyvistä asioista on muilta näkymättömissä, eikä Poijulan (2016, 150) mukaan pelkän oireilun vuoksi voida välttämättä löytää yhteyttä mahdolliseen hyväksikäyttöön, tai esittää yhtä yleisesti koettua hyväksikäyttöön liittyvää oiretta. Kuitenkin esimerkiksi itsetuhoiset ajatukset ovat seksuaalisen hyväksikäytön uhreille hyvin tyyppillisiä jopa pienillä lapsilla. (Laitinen 2004, 238, 240.) Muita käyttäytymisessä havaittavia ilmenemismuotoja voivat olla yliseksualisoitunut käyttäytyminen, masennus, aggressiivisuus, riehuminen, ylikiihottuminen, itkuherkkyys, toivottomuus, syömis- ja nukkumishäiriöt ja karkailu. Hyväksikäytetyillä lapsilla tavallista on myös voimakas ahdistuminen, takertuminen ja taantuminen. (Heikinheimo & Tasola 2007, 20.)

Aivot

Lapsuudessa rakentuneet toimintatavat ovat psykologisten mieltymysten lisäksi elimistön ja aivojen toimintatapoja (Gerhardt 2007, 26). Seksuaalisen hyväksikäytön vaikutukset eivät ulotu pelkästään tunne-elämän tai seksuaalisuuden kehitykseen, vaan vaikutukset näkyvät myös konkreettisesti aivoissa ja aivojen toiminnassa (Mäntymaa & Puura 2012, 24). Lapsen joutuessa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi reagoi hänen koko elimistönsä tapahtumiin: hengitys salpautuu ja sydän hakkaa. Traumaattisiin kokemuksiin liittyvien käyttäytymisen muutosten taustalla tapahtuvien neurobiologisten muutosten voidaan tulkita välttämättömiksi elossa pysymisen kannalta, mutta nämä muutokset ovat jatkuessaan aivojen kehittymisen kannalta vahingollisia (Mäntymaa & Puura 2012, 24). Lasten kehittyvät aivot ovat hyvin haavoittuvaisia äärimmäisten kokemusten aiheuttamalle ahdistukselle, tuskalle ja stressille (Gerhardt 2007, 164). Kortisolitason muutos esimerkiksi kohottaa verenpainetta ja lisää psyykkistä ja somaattista sairastavuutta (Pihko 2012, 164).

Kaltoinkohtelu ja siitä seuraava stressi aiheuttaa muutoksia muun muassa hippokampuksessa, hypothalamus-aivolisäke-lisämunuaisakselin toiminnassa, stressivasteissa ja -tasoissa, aivojen tilavuudessa ja parasympaattisen ja sympaattisen hermoston toiminnassa (Pihko 2012, 163-165, Gerhardt 2007, 158-160; Mäntymaa & Puura 2012, 25-26). Pitkittyneen uhkatilan aiheuttamat

hermoyhteyksien herkistymiset ja muutokset aivojen aineenvaihdunnassa voivat aiheuttaa jatkuessaan jopa solutuhoja (Mäntymaa & Puura 2012, 25). Tämä osoittaa seksuaalisen hyväksikäytön laajalle ulottuvat vaikutukset. Ihmisen yksilölliset ominaisuudet, hyväksikäytön vakaavuus ja pituus, seksuaalisen toiminnan laatu, suhde hyväksikäyttäjään, ympäristö, sekä genetiikka vaikuttavat siihen, miten yksilö traumaattiseen tapahtumaan reagoi ja minkälaisia muutoksia se aiheuttaa aivoihin (Gerhardt 2007, 156-158; Pihko 2012, 165-166, Heikinheimo & Tasola 2007, 21).

Traumaattiset vuorovaikutuskokemukset, joihin seksuaalinen hyväksikäyttö lukeutuu, vaikuttavat haitallisesti ikäkaudelle ominaiseen aivoalueiden kehitykseen ja kypsymiseen. Erityisen haitallista se on ensimmäisten kolmen ikävuoden aikana aivojen kasvun ja kehityksen ollessa hyvin kiihkeää (Mäntymaa & Puura 2012, 24). Aivojen plastisuus mahdollistaa kuitenkin haitallisten kokemusten seurauksena integroitumatta jääneiden prosessien myöhemmin korjaamisen ja hoitamisen (Mäntymaa & Puura 2012, 27.) Vaikutuksia on mahdollista lieventää esimerkiksi terapian avulla, mutta muutos on hyvin hidasta parhaimmassakin tapauksessa (Pihko 2012, 166). Tunneperäisten toimintamallien muuttaminen vie aikaa ja vaatii tekemään toistuvasti toisin, jotta hermoverkkojen ja välittäjäaineiden toiminta voi muuttua (Gerhardt 2007, 228).

Kiintymyssuhde

Kiintymyssuhde on vauvan kehityksen kannalta merkityksellinen vuorovaikutuskokemuksissa rakentuva suhde, jonka toinen osapuoli on usein äiti tai ensisijainen hoitaja (Sinkkonen & Korhonen, 2016, 38-39). Seksuaalisen hyväksikäytön vaikutus kiintymyssuhteeseen on kaksisuuntainen. Seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa kiintymyssuhteeseen ja kiintymyssuhde vaikuttaa seksuaalisesta hyväksikäytöstä selviämiseen (Punamäki 2010, 137). Kiintymyssuhde on psykologiselle kehitykselle hyvin tärkeää, koska sisäiset toimintamallit ja käsitykset itsestä muodostetaan kiintymyssuhteen kokemusten pohjalta (Soisalo 2012, 263-264). Jos lapsen käsitys itsestä ja omasta arvokkuudesta särkyy, lapsesta tulee helposti väline muiden tarpeiden tyydyttäjänä (Poijula 2016, 152).

Kiintymyssuhdekäyttäytyminen aktivoituu uhka- ja vaaratilanteissa, jonka vuoksi seksuaalisen hyväksikäyttötrauman vaikutuksien tarkasteleminen kiintymyssuhdeteorian näkökulmasta on mielekästä (Punamäki 2010, 129). Kiintymyssuhde voidaankin määritellä lapsen itsensä kehittämäksi strategiaksi ympäristössään kohtaavia vaaroja vastaan (Hautamäki 2012, 39). Seksuaalista hyväksikäyttöä voidaan tapauskohtaisesti kutsua myös kiintymyssuhdetraumaksi, jossa

lapsi traumatisoituu läheisen aikuisen kautta ja tällöin seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttama trauma vaikuttaa erityisen voimakkaasti kykyyn luottaa muihin ihmisiin (Sinkkonen & Korhonen 2015, 257).

Lapsen ikä ja kehitysvaihe tarjoavat erilaisia voimavaroja selviytymiseen mutta kaikissa kehitysvaiheissa on toisaalta myös riskejä, jotka voivat vaikeuttaa traumasta selviytymistä. Eri ikäkausina koettu seksuaalinen hyväksikäyttö voi aiheuttaa erilaisia vaikutuksia ja uhata lapsen hyvinvointia ikätyypillisellä tavallaan (Punamäki 2010, 131). Vauvaiässä koettu traumaattinen kokemus häiritsee perusluottamuksen syntymistä ja vaikeuttaa kiintymyssuhteen rakentumista, kun taas nuoruuden traumakokemus kytkeytyy suuremmin intiimien ja eroottisten suhteiden luomisen vaikeuteen (Punamäki 2010, 130-131, 136).

Varhaisessa vuorovaikutuksessa syntyvä kiintymyssuhde ja sen laatu vaikuttaa lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä selviämiseen, erilaisten selviytymiskeinojen käyttöön ja avun hakemiseen, jotka ennustavat vahvasti kehitysongelmien ja mielenterveysoireiden vakavuutta (Joki-Erkkilä ym. 2012, 150; Punamäki 2010, 137). Lisäksi on todettu, että lapset, jotka eivät saa vanhemmiltaan turvaa, voivat olla helpompia houkutella seksuaalisiin tilanteisiin (Gerhardt 2007, 184). Kiintymyssuhdeteorian lisäämä ymmärrys eri lailla kiintyneiden lasten erilaisista reagoititavoista traumaattiseen kokemukseen auttaa räätälöimään ennaltaehkäiseviä tukitoimia, sekä tarjoamaan täsmällisempiä tukitoimia ja interventioita eri lailla kiintyneiden lasten trauman käsittelyyn (Punamäki 2010, 138-139). Seksuaalisesta hyväksikäytöstä aikuisena psyykkisesti vaikeimmin oireilevat ovat olleet hyväksikäyttäjään läheisessä suhteessa tai kärsineet puutteellisesta hoivasta ja turvasta varhaisista vaiheista asti, mikä osoittaa kiintymyssuhteen merkityksen seksuaalisesta hyväksikäytöstä selviämiseen (Joki-Erkkilä ym. 2012, 150).

Kuten aiemmin totesimme fysiologisia seurauksia tarkasteltaessa, traumasta seuraavia vaikutuksia voidaan myös kiintymyssuhteen osalta myöhemmin korjata. Trauman jälkeisen turvallisen kiintymyssuhteen rakentuminen luo mahdollisuuksia luontaisten psyykkisten voimien parantavalle toiminnalle (Punamäki 2010, 144). Esimerkiksi lapsen edun mukainen ja pysyvä sijoitus antaa mahdollisuuden luoda pysyviä ja turvallisia tunnesuhteita sijaisvanhempiin, jos tätä mahdollisuutta ei biologisten vanhempien kanssa ole ollut (Kalland 2012, 207).

Seksuaalisuus

Seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa seksuaaliseen kasvuun ja kehitykseen ja voi aiheuttaa pysyvän haitan ihmisen seksuaalielämään, joka näkyy käytöksenä ulospäin tai sisäänpäin kääntyvänä oireiluna (Hebert, Langevin & Oussaid 2018, 309-310; Joki-Erkkilä ym. 2012, 150). Lapsen ilmaisema seksuaalinen käytös, puhe ja ylivirittäytyneisyys, jotka eivät kuulu ikätasoon, on selvimmin hyväksikäyttökokemukseen liittyvä oire. Lapsi voi tuoda kokemuksensa esimerkiksi leikkeihin niin, että niissä kosketellaan sukupuolielimiä tai ne jäljittelevät yhdyntää. Lapsi saattaa houkutella ikätovereitaan toisintamaan koettuja tilanteita tai piirtää seksuaalisia piirustuksia. Myös aikuisia kohtaan voi ilmetä seksuaalisesti provosoivaa käytöstä, viettelyä tai yrityksiä suudella tai koskea seksuaalisesti. (Poijula 2016, 149-150; Heikinheimo & Tasola 2007, 20.) Pakonomainen ja häiriintynyt seksuaalinen käytös täytyy erottaa lapsen normaalista seksuaalisesta toiminnasta, kuten masturbaatiosta ja itsensä koskettelemisesta. Lapset ovat uteliaita ja voivat leikkiä seksuaalisväritteisiä leikkejä, kuten lääkrileikkejä, jotka ovat normaaleja seksuaaliseen kehitykseen kuuluvia. (Poijula 2016, 149-150.)

Osa uhriksi joutuneista naisista ovat kertoneet, että he häpeävät seksuaalista ja alastonta ruumistaan, joka on häväisty ja sisältää rikotun ihmisyyden. Häpeä nähdään suhteessa alastomaan ruumiiseen myös Freudin psykoanalyttisessä näkemyksessä. Sukupuolesta riippumatta seksuaalinen hyväksikäyttö on stigmatisoivaa. Hyväksikäyttöä kokeneet pojat voivat kokea homofobisia ajatuksia. Heillä saattaa olla pelkoon sitoutunut tunne siitä, että heistä tulee homoseksuaaleja tai että he ovat sellaisia. (Laitinen 2004, 223.) Hyväksikäytettyjen lasten seksin aloitusikä on ikätovereita matalampi, seksuaalisen väkivallan uudelleen uhriksi joutumisen riski suurempi, sekä lyhyiden seksisuhteiden ja seksikumppaneiden määrä keskimäärästä korkeampi, mikä lisää riskiä erilaisiin sukupuolitauteihin sekä ei-toivottuihin raskauksiin (Joki-Erkkilä ym. 2012, 150).

4.2 Tunnistaminen

Kasvattajan on hyvä tuntea lapsen ja nuoren normaali seksuaalisuuden kehitys, jotta siinä voidaan havaita poikkeamia, sekä puuttua niihin. Myös yleisimpiä seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttamia tunteita ja tunteiden ilmenemismuotoja on hyvä tunnistaa. (Poijula 2016, 149.) Jos hyväksikäyttötapausten tarkastelu jää pelkästään pinnalliseksi oireiden havainnoinniksi, niiden loukkaavin muoto jää kokonaan tarkastelematta, joka liittyy rikottuun ihmisyyteen ja itsetuntoon (Kallio 2015, 9).

Seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttama psyykinen pahoinvointi saattaa vaikuttaa alentavasti koulumenestykseen (Hietala, Kaltiainen, Metsärinne ym. 2010, 82.). Äkillinen ja jatkuva kouluuoriutumisen heikkeneminen tai käyttäytymisen muutos on huolenaihe, jonka taustat opettajan olisi hyvä selvittää (Hietala ym. 2010, 61). Yliseksualisoitunut käyttäytyminen on selvimmin hyväksikäyttöön viittaava oire, joka voi herättää ahdistusta muissakin lapsissa (Poijula 2016, 149-150; Heikinheimo & Tasola 2007, 20). Pahoinvoinnin aiheuttamat vaikutukset ovat yksilölliset. Esimerkiksi hyväksikäytön seurauksena syntynyt psyykkisiin oireisiin liittyvä toimintakyvyn lasku ja välittäjäaineiden muutokset voivat näkyä kognitiivisessa suoriutumisessa, keskittymiskyvyn heikkenemisenä tai toivottomuuden tunteena, sekä tulevaisuuden uskon puutteena. (Hietala ym. 2010, 82-83.) Usein ensimmäisenä huolenaiheena voivatkin olla lapsen oppimisongelmat (Humppi & Ellonen 2011, 265).

Mitään yksittäistä oiretta tai käytöstä ei pidetä osoituksena seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Epäily siitä voi herätä lapsen kertomasta, käyttäytymisestä, lähipiirin aikuisten epäilystä tai tytöillä raskauden toteamisesta (Joki-Erkkilä ym. 2012, 134). Oireita, joita erityisesti voi ilmetä koulussa, ovat poissaolot tai koulumenestyksen romahtaminen, keskittymisvaikeudet, sosiaalisuuden muutokset, vaikeudet ihmissuhteissa, sekä somaattiset oireet, kuten päänsärky tai vatsavaivat (Hietala ym. 2010, 61). Seksuaalinen hyväksikäyttö voi aiheuttaa niin vetäytymistä, tarrautumista kuin seksualisoituvaa käyttäytymistäkin. Humppin ja Ellosen tutkimusaineistossa huoleksi ja tunnistamisen vaikeudeksi nostettiin se, että nämä oireet tulevat usein esiin vasta, kun seksuaalista kaltoinkohtelua on jatkunut jo pitkään (Humppi & Ellonen 2011, 68).

Kuten edellä on käynyt ilmi, seksuaalinen hyväksikäyttö on hyvin monimuotoinen ilmiö ja sen vaikutukset ovat hyvin monenlaisia. Vaikutusten voimakkuus ja oireiden vaikeus peilautuu yksilöllisten ominaisuuksien ja hyväksikäytön piirteiden kautta. Näin ollen ei pystytä esittämään yhtä oiretta tai vaikutusta, jonka avulla opettajan olisi mahdollista tunnistaa seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi. Juuri tämän monimuotoisuuden ymmärtäminen on kuitenkin avain seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamiseen. Väkivalta ja hyväksikäyttö on useimmille helpompi tunnistaa laajempänä ilmiönä, kuin yksittäisenä tapauksena (Humppi & Ellonen 2011, 67).

Asenteet seksuaalisuutta kohtaan omaksutaan lapsuudesta lähtien, uskonnollisen suuntauksen tai ympäröivän kulttuurin mukaisesti. Esimerkiksi uskonnot ovat aina pyrkineet säätelemään ja ohjaamaan ihmisen käytöstä, jotta vältyttäisiin rajattomuuden seurauksilta, kohdistuivat ne sitten yksilöön tai yhteisöön. Erityisesti naisten seksuaalisuutta on haluttu rajoittaa ja kontrolloida

tiukastikin ajan saatossa. (Brusila 2008, 9.) Miehii osaltaan rasittaa rajoitukset homouteen liityen, sekii kulttuuriset myytit, jotka ruokkivat ajatusta siiti, etti homoksi leimautumiseen riittii, etti poika on halun kohteena toiselle miehelle (Laitinen 2004, 224). Ilmiön kohtaamisessa vaaditaan sensitiivisyytti ja varovaisuutta. Kasvattajan on hyvii olla perillii kulttuurisista eroista, jotka vaikuttavat siihen, miten suhtaudumme seksuaalisuuteen, mitii pidämme normaalinii ja mitii emme.

5 Seksuaalikasvatus ja koulun mahdollisuudet puuttua seksuaaliseen hyväksikäyttöön

Nuorilla ja lapsilla on nykyään tietoa seksistä enemmän kuin koskaan ennen. Lähteet ja tiedon laatu vaihtelevat rajusti, ja suuri osa tiedoista voikin olla peräisin pornografisista lähteistä, kavereilta tai televisio-ohjelmista. Olisi tärkeää, että nämä lähteet eivät olisi seksuaalikasvatuksen ainoita lähteitä, vaan lapsi saisi myös asiallista ja opettavaista seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatusta voidaan antaa ihan pienestä pitäen, tavallisissa arjen tilanteissa (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 28-30). Itsensä suojelemisen ja toisen rajojen kunnioittamisen opettaminen on tärkeää, koska sillä voidaan ennaltaehkäistä seksuaalista kaltoinkohtelua (Kallio 2009, 126). Seksuaalikasvatus on yksi seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisyn muoto, mihin on herätty hiljattain. Tämä on tärkeää, sillä seksuaalirikoksesta aiheutuva trauma tulee kalliiksi. Inhimillinen kärsimys, fyysiset-, psyykkiset- ja sosiaaliset haitat, sekä seksuaalinen vahingoittuminen voivat aiheuttaa elämättömän elämän, josta onnellisuus ja tasa-arvo puuttuvat. (Valkama 2003, 14.)

Kuten aiemmin totesimme, lasten seksuaalisen hyväksikäytön tunnistaminen ei välttämättä ole kovin helppoa. Seksuaalisen hyväksikäyttöön tulee kuitenkin aina puuttua. Kokemuksemme mukaan opettajat nimeävät omaksi mahdollisuudekseen puuttua seksuaaliseen hyväksikäyttöön usein vain lastensuojeluilmoituksen tekemisen. Pyrimme luomaan yhtenäisen kuvan siitä, mitä kaikkea opettaja voi tehdä ennaltaehkäistäkseen seksuaalista hyväksikäyttöä sekä kohdatessaan hyväksikäytetyn lapsen tarjoten hänelle keinoja selviytyä ja nähdä tulevaisuus positiivisena. Jokainen opettaja kantaa osaltaan vastuun niin seksuaalikasvatuksen toteutumisesta, seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttumisesta, kuin lasten arjen jatkuvuuden turvaamisesta. Seuraavaksi käsittelemme edellä mainittuja teemoja: seksuaalikasvatusta, seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttumista opettajan näkökulmasta ilmoitusvelvollisuuden ja monitahoisen yhteistyön kautta, sekä hieman myös hyväksikäytettyjen lasten selviytymisen tukemisesta, muistaen sen, ettei opettaja toimi työssään kuitenkaan psykologina.

5.1 Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus parhaimmillaan olisi kuin elämäntaito-opetusta, jossa opitaan kunnioittamaan itseä ja toista (Halonen, Reyes & Kontula 2014, 6). Aikuisten tulee tukea ja suojata lapsen normaalia seksuaalisuuden kehitystä kasvattamalla, sekä opettamalla lapsille turvataitoja, joiden avulla lapsi oppii keinoja puolustaa ja suojata itseään (Ilmonen & Korhonen, 2016, 111;

Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 97). Seksuaalikasvatus on osa ihmiseksi kasvamisesta, ei mitenkään irrallista, ja se kuuluu kaikille kasvattajille (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 64). Seksuaalikasvatus on todella perusteltua, sillä eihän muussakaan kasvatuksessa odoteta, että vastataan kysymyksiin sitten, kun niitä tulee (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 66). Sanaston muokkaaminen lapsenomaiseen muotoon edistää lasten seksuaalikasvatusta, koska aikuisen ja lapsen seksuaalisuus ovat eri asioita. Lasten ja aikuisten sukupuolielimet ovat erinäköisiä, eikä niiden käyttötarkoitukseen ole samanlainen. (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016b, 83-84).

Kaikessa seksuaalikasvatuksessa on tärkeää luoda luottamuksellinen keskusteluyhteys, jotta myös hyväksikäytetty lapsi uskaltaa ja osaa hakea apua aikuisilta. Seksuaalisuuden jääminen tabuksi estää lasta ottamasta asioita puheeksi ongelmatilanteissa. (Ilmonen & Korhonen 2016, 112.) Laajassa meta-analyysissä todettiin, että lapset, joille opetetaan koulussa seksuaalikasvatusta, turvakäyttäytymistä ja seksuaalisen hyväksikäytön ennaltaehkäisyä sekä estämistä, kertoivat seksuaalisesta hyväksikäytöstä todennäköisemmin kuin muut (Wise 2015). Avoin keskustelu, sekä tunteiden tunnistamisen harjoittelu ja kuuleminen ovat tärkeitä asioita seksuaalikasvatuksessa (Kallio 2009, 131). Omista rajoistaan tietävä lapsi tietää paremmin, milloin häntä on kohdeltu väärin. Hyvä itsetunto ja tunne siitä, että olen arvokas auttavat puolustautumaan ja hakemaan apua tarpeen vaatiessa. (Kallio 2009, 127.)

On tärkeä huomata, että pyrittäessä estämään seksuaalisten loukkausten sukupuolittumisen, koulussa on puututtava tasavertaisesti sekä tyttöihin, että poikiin kohdistuvaan häirintään ja kiusantekoon. Poikienkaan syliin ei istuta ilman lupaa, ja on tehtävä selväksi, että vaikkapa tyttöjen seksikäs pukeutuminen ei määritä seksuaalisen halun määrää (Halonen ym. 2014, 32-33). Seksuaalikasvatuksessa tulee puhua kaltoinkohtelusta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä yhtä lailla sekä tyttöjä, että poikia koskettavana ilmiönä (Halonen ym. 2014, 32). Kaltoinkohtelusta ja väärinkäytöksistä puhuminen madaltaa kynnystä avun hakemiseen, vaikuttaen yhtä aikaa myös sitä koskeviin asenteisiin (Oranen 2012, 234). Mitä tarkemmin ja konkreettisemmin lapselle on puhuttu tilanteista ja toimintatavoista, sitä todennäköisemmin hän tunnistaa uhkaavan tilanteen ja osaa suojata siltä itseään (Kallio 2009, 131.)

Kuten jo edellä on käynyt ilmi, seksuaalisen hyväksikäytön uhreilla on usein vahva syyllisyyden tunto tapahtuneesta. Lapsi ei tiedä oikeuksiaan eikä ymmärrä aikuisen vastuuta. Lasten seksuaalioikeudet voidaankin kääntää aikuisten velvollisuuksiksi huolehtia niistä (Ilmonen & Korhonen 2016, 111). Lapsi ei tiedä aikuisen toimineen väärin ja laittomasti, ellei kukaan ole

kertonut siitä (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 99.) Vaikka vastuu lapsen turvallisuudesta on aikuisella, se ei poista tarvetta opettaa lapselle keinoja puolustaa itse itseään (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 98). Turvataitojen opettaminen on olennainen osa seksuaalikasvatusta, jonka avulla tarjotaan lapsille keinoja itse vaikuttaa.

Turvataidot

Turvataitokasvatus kuuluu Stakesin (2012) julkaisemaan oppimateriaaliin *Turvataitoja lapsille*, jonka tarkoituksena on opettaa ikätasoisesti itseluottamuksen ja itsearvostuksen lisäämistä, uhkaavien tilanteiden tunnistamista, omien puolien pitämistä, huolistaan turvalliselle aikuiselle kertomista, sekä erilaisia toimintatapoja itsensä suojaamiseksi. Tarkoitus ei ole luoda kuvaa täysin turvattomasta maailmasta, joka on täynnä puskista putkahtavia rikollisia vaan pikemminkin lisätä ymmärrystä siitä, kuka on turvallinen aikuinen ja kuka ei, sekä millainen käytös on hyväksyttävää. Myös aroista asioista pitää puhua, sillä se helpottaa ottamaan asian puheeksi haastavassa tilanteessa. (Kallio 2009, 130.) Turvataidoista ja omista oikeuksistaan lapsi ei osaa automaattisesti kysyä, jonka vuoksi tarvitaan suunnitelmallista seksuaalikasvatusta (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016a, 27). Turvataitojen opettaminen ei saa olla pelottavaa tai pelottelua, vaan pelottavien tilanteiden tunnistamisen ja niiden harjoittamisen tulee antaa lapsille turvaa ja taitoja. Niiden opettaminen antaa luottamusta itse: minä itse voin vaikuttaa, mutta myös turvaa: aikuiset auttavat ja tietävät miten toimitaan. (Kauppinen 2016, 245.) Tämän lisäksi, kun on kartoitettu lapsen kanssa ne aikuiset, joihin voi luottaa, on lapsen hädän hetkellä helpompaa turvautua johonkin, jos esimerkiksi oma vanhempi ei ole läsnä (Kallio 2009, 139).

Seksuaalikasvatuksessa itsemääräämisoikeuden kertomista pidetään tärkeänä (Ingman-Friberg 2016, 41). Itsemääräämisoikeus koskettaa koko kehoa, sen jokaista paikkaa (Kallio 2009, 132). Jos lapsille opetetaan pienestä pitäen turvataitoja, rajojen tunnistamista ja puolustamista, sekä kykyä puhua seksuaalisuudesta ja kehosta, toteutuvat lasten oikeudet paremmin (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016c, 20). Koskettamisen säännöt koskevat lasten lisäksi myös aikuisia: koskaan ei saa koskea liian kovaa tai ilman lupaa, eikä pakottaa toista kurjalta tuntuvaan kosketukseen. (Cacciatore, Kauppinen & Ingman-Friberg 2016, 95-97.) Lapselle voidaan opettaa, että vähintään uimapuvun alle jäävä alue on sellainen, johon kenelläkään ei ole lupa koskea ilman omaa suostumusta tai hyvää syytä (Kallio 2009, 130). Erilaisia kosketuksia voi kuvata vaikkapa jaottelemalla se punaiseen (usein epämiellyttävä, salattava, hämmentävän tunteen aiheuttava, yksipuolinen, uhkailua tai painostusta sisältävä) ja vihreään (hellä, hoivaava, siitä voi

kertoa muillekin, on mahdollisuus kieltäytyä, tuntuu hyvältä ja kunnioitus toteutuu) kosketukseen (Kallio 2009, 132-134). Vaikka lapsi ei vaarallisessa tilanteessa kykene yksin suojaamaan itseään, asian aikaisempi käsittely saattaa helpottaa tunnistamaan vaarallisen tilanteen ja muistamaan sanan ei ja lähde pois (Kauppinen 2016, 249), sekä kertomaan luotettavalle aikuiselle (Kallio 2009, 136). Taito vetäytyä uhkaavasta tilanteesta, etsiä apua ja sanoa ei, kuuluu kouluihin suunnattuun ennaltaehkäisyohjelmaan (Joki-Erkkilä ym. 2012, 151).

Suurin osa nuorista viettää aikaansa internetissä, pelaillen tai muuten työskennellen. Usein on niin, että lapset käyttävät internetiä taitavammin kuin aikuiset. Internetin helppouteen ja huomaamattomuuteen liittyy riski, jossa kaltoinkohtelija saavuttaa uhrin varsin helposti. Internetissä saattaa saada vastauksen sellaisiin asioihin, joihin reaali maailma ei vastaa, ja lapsen on mahdoton tietää mikä on totta ja mikä ei, siksi tarvitaan turvallisia aikuisia, jotka kasvattavat ja ohjaavat (Kallio 2009, 140.) Soisalo (2012, 328) painottaa internet pornon olevan hyvin kaukana normaalista seksuaalisuudesta. NykYTEknologia voidaan kuitenkin kääntää myös avuksi ja turvaksi. Korealainen tutkijaryhmä kehitti seksuaalista hyväksikäyttöä ennaltaehkäisevän mobiiliapplikaation peruskouluikäisille lapsille, jonka käytön tutkittiin lisäävän lasten tietoisuutta ja taitoa välttää seksuaalista hyväksikäyttöä (Moon, Park & Sung 2017, 573-589).

5.2. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttuminen

Koulun henkilökunnan ja opettajien rooli hyväksikäyttöepäilyissä on pääasiassa tunnistamista ja niistä eteenpäin ilmoittamista (Humppi & Ellonen 2010, 205). Lapsi ei usein itse tiedä miten tulisi toimia tai mikä on vialla, vaikka itse tunnistaakin, ettei kaikki ole kunnossa. Kriisin ollessa osa lapsen kotiympäristöä, muuttuvat opettajien ja muiden kodin ulkopuolisten aikuisten tuki ja huomio merkittäviksi. (Hietala ym. 2010, 117.)

Humppi ja Ellonen (2011, 249) tarkastelivat lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja hyväksikäyttöä myös tapaustarkasteluna tutkimuksensa osana, valiten yksittäisiä lapsiin kohdistuvia hyväksikäyttötapauksia tutkimukseen osallistuneilta paikkakunnilta. Kaikissa esitetyissä tapauksissa epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä heräsi koulussa, jossa siihen ensimmäisenä puututtiin ja tehtiin lastensuojeluilmoitus (Humppi & Ellonen 2011, 264-268). Tämän tutkimuksen ja muun kirjallisuuden valossa on erittäin tärkeää, että opettajilla on keinoja, tietoa ja rohkeutta puuttua asiaan. Opettajien kokemusten mukaan puuttumista usein vaikeuttaa epävarmuus epäilyn oikeudellisuudesta sekä lapsen edun toteutumisesta etenkin, jos ei ole nähtävissä konkreettisia

merkkejä, kuten vammoja, fyysisestä väkivallasta (Humppi & Ellonen 2011, 69). Näiden ei kuitenkaan pitäisi estää asiaan tarttumista.

Seuraavaksi käsittelemme lapsiin kohdistuvaan hyväksikäyttöön puuttumista opettajan näkökulmasta. Olemme jaotelleet puuttumisen kolmen teeman mukaan, joita ovat toimintamalli koulussa, oppilashuoltoryhmä ja moniammatillisuus sekä lastensuojeluilmoitus. Näiden teemojen avulla avautuvat konkreettiset keinot ja opettajalle saatavilla oleva tuki, jonka avulla hän voi tarttua epäilyyn ja viedä sitä eteenpäin.

Toimintamalli koulussa

Koulun valmis kriisitoimintamalli sisältää erilaiset traumatisoivat tilanteet, mukaan lukien seksuaalisen hyväksikäytön. Joissain kunnissa onkin kirjattu toimenpidemallit erikseen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyn heräämiselle ja sen jälkeiselle prosessille, jotta opettajilla on yhtenäinen tieto siitä, miten toimitaan (Humppi & Ellonen 2011, 75). Valmiiseen toimintamalliin kirjataan ohjeet seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamiselle, toimintaohjeet tilanteessa toimimiseen sekä yhteys- ja vastuuhenkilöt asian hoitamiseen (Nevalainen & Nieminen 2010, 172, 180-181). Toimintamallin olemassaolo antaa opettajalle varmuutta ja rohkeutta puuttua tilanteeseen, sekä auttaa tositilanteessa toimimaan oikein ja rauhallisesti.

Seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisessa avainasemassa ovat kaikki työssään nuoria ja lapsia tapaavat, myös opettajat. Puuttumisen ensimmäisenä edellytyksenä on ilmiön mahdollisuuden myöntäminen, sekä sen itselle aiheuttamien epämiellyttävien tunteiden kestäminen (Joki-Erkkilä ym. 2012, 131). Tämän lisäksi olisi tärkeää selvittää opettajille toiminnan tueksi toimintaohjeet ja -käytännöt hyväksikäyttöepäilyn varalle jo etukäteen (Joki-Erkkilä ym. 2012, 151). Seksuaalisen hyväksikäytön ja muun kaltoinkohtelun puuttumisen pitää olla koko henkilökunnalle tunnustettu, sekä selkeästi määritelty velvoite, johon yhteisellä toimintasuunnitelmalla tähdätään (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 19). On huomioitavaa, että myös työyhteisöllisellä tasolla seksuaaliseen väkivaltaan liittyy kieltämistä. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kohdannut opettaja voi kokea vaikean asian kanssa ulkopuolisuutta työyhteisössä ja organisaatiossa. (Kallio 2009, 121.)

Koska kuka tahansa koulun aikuisista voi olla ensimmäinen, joka saa selville tai epäilee seksuaalista hyväksikäyttöä, kaikilla pitää olla tieto siitä, mitä tehdään, keneen otetaan yhteyttä, miten tiedottaminen lapsen kotiin tapahtuu ja mistä saa lisäapua (Hietala ym. 2010, 128, 133).

Yleisenä tavoitteena koulun henkilökunnan kesken olisi hyvä olla, että huolenaiheisiin ja ongelma-kohtiin puuttuu työntekijä, jolla huoli ensimmäisenä herää (Hietala ym. 2010, 59). Usein ensimmäinen toimenpide epäilyn herätessä on keskustelun pitäminen vanhempien kanssa tai tilanteen tarkempi seuraaminen, ellei kyseessä ei ole akuuttitapaus (Humppi & Ellonen 2011, 75).

Perheväkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä kysyttäessä on kiinnitettävä huomiota omaan äänen sävyyn ja asiaan suhtautumiseen, ja kysymysten tulee toimia keskustelun käynnistäjinä kuulustelun sijaan (Soisalo 2012, 213-214). Usein asioiden hoitamista hankaloittaa myös käsitykset siitä, mitä ja mistä saa kysyä (Hietala ym. 2010, 22). Lapselta itseltään voi kysyä esimerkiksi onko jotain, josta lapsi haluaisi puhua. Tällöin lapsi päättää itse, vastaako. (Hietala ym. 2010, 123.) Lapsen kertoessa opettajan on syytä pysyä rauhallisena, kuunnella ja kiittää luottamuksesta sekä rohkaista kertomaan mahdollisimman paljon, kuitenkin painostamatta (Brusila ym. 2009, 64). Lapselle täytyy tehdä selväksi, ettei hän ole tehnyt mitään väärää (Stakes 2012, 217). Opettajan kysymykset eivät saa olla johdattelevia, vaan yksinkertaisia ja avoimia. Uhrin vastaavat tutkimusten mukaan todennäköisemmin suoriin kysymyksiin. Kouluikäisiltä kysyttäessä kysymysten pitää kuitenkin olla ikäkauteen sopia. (Soisalo 2012, 213.) Uhrin ovat tuoneet esiin kertomisen vaikeuden yhteydessä sen, että olisivat todennäköisesti kertoneet, jos joku olisi osannut kysyä (Lehikoinen 2018). Tämän vuoksi näemme erittäin tärkeänä sen, että jokaisella opettajalla on tietoa ja rohkeutta tarttua tällaiseen vaikeaan asiaan. Opettaja voi tehdä sanatarkat muistiinpanot keskustelusta (kysymyksistä ja vastauksista), ja perustella sitä sillä, että tiedot tulevat oikein. Myös havainnot ei-sanallisesta viestinnästä on hyvä kirjata ylös (Porras 2009, 64). Keskustelun kirjaaminen ja dokumentointi ovat myöhemmin apuväline myös mahdolliseen rikosoikeudelliseen selvittelyyn (Hietala ym. 2010, 82).

Lasten huoltajille tulee pääsääntöisesti ilmoittaa hyväksikäyttöepäilystä, mutta jos epäilty on perheenjäsen, soitetaan sosiaalityöntekijälle. (Porras 2009, 64.) Uhrille täytyy kertoa oikeuksistaan sekä lain tarjoamista mahdollisuuksista (Soisalo 2012, 217). Usein lapsi ja vanhemmat kaipaavat ohjausta ja neuvontaa seksuaalisissa hyväksikäyttötilanteissa prosessien käynnistymisestä sekä etenemisestä (Hietala ym. 2010, 82). Opettajankaan ei tule jäädä asian kanssa yksin, vaan omasta jaksamisesta on hyvä huolehtia ja hakea tarvittaessa keskusteluapua työterveyshuollosta (Porras 2009, 64). Esimiehellä on vastuu tarjota työntekijöille heidän tarvitsemansa tuki (Stakes 20012, 214).

Oppilashuoltoryhmä ja moniammatillisuus

Usein moniammatillinen yhteistyö on järjestetty kouluissa oppilashuoltoryhmässä yhteistyössä sosiaali- ja terveystoimen sekä opetustoimen kanssa, jolloin oppilashuollosta muodostuu yhtenäinen ja toimiva kokonaisuus. Palveluihin kuuluvat kouluterveydenhuollon palvelujen lisäksi psykologi- ja kuraattoripalvelut. (Opetushallitus 2014, 77.) Joillakin paikkakunnilla oppilashuoltoryhmään kuuluu lisäksi myös sosiaalityöntekijä. Tällöin tarve lastensuojeluilmoituksen tekemiseen harkitaan ryhmässä automaattisesti (Humppi & Ellonen 2010, 205). Oppilashuolto toteuttaa yhteistyötä yhdessä huoltajan ja oppilaan kanssa oppilaan edellytyksen huomioiden (Opetushallitus 2014, 77). Tapauskohtaisesti koottu oppilashuoltoryhmä on opettajalle tärkeä tuki ja apu puuttuessa oppilaan ongelmiin (Hietala ym. 2010, 65). Oppilashuollon onnistunut yhteistyö on perusta varhaiselle puuttumiselle (Hietala ym. 2010, 66).

Humpin ja Ellosen tutkimuksessa (2010, 205), jossa kartoitettiin koulun henkilökunnan ajatuksia seksuaaliseen hyväksikäyttöön puuttumisesta, kaikki vastaajat mainitsivat vanhempien oikeuden kuulla hyväksikäyttöepäilystä ennen lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Lisäksi aineistossa etenkin päiväkotien henkilökunta toi esille käytännön, jossa aina hoidon alkaessa kysytään lupa tehdä yhteistyötä ja keskustella muiden viranomaisten kanssa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Luvan kysyminen vanhemmilta olisikin hyvä viranomaisyhteistyön lähtökohta salassapitosäännöksiin liittyvien tulkintojen ja pohdintojen sijaan. (Humppi & Ellonen 2010, 206.) Kuitenkin, jos on aihetta epäillä seksuaalirikosta, salassapitovelvollisuus poistuu (Tolvanen & Vuento 2012, 301).

Huolen lisääntyessä ja opettajan ja lapsen sekä vanhempien välisen yhteistyön takutessa on oppilashuoltoryhmän apu tarpeen (Hietala ym. 2010, 66). Tapauskohtaisesti kootussa oppilashuollon monialaisessa asiantuntijaryhmässä huolta voidaan käsitellä oppilaan ja tarvittaessa huoltajan suostumuksella yhteistyössä heidän kanssaan (Hietala ym. 2010, 62; Opetushallitus 2014, 78). Oppilashuoltoryhmän kesken pohditaan tarvetta mielenterveyspalveluille ja pohdittaessa lastensuojelullisten toimien käynnistämistä ja lastensuojeluilmoituksen tekemistä paikalle voidaan pyytää myös sosiaalitoimi, ellei sosiaalityöntekijä jo kuulu oppilashuoltoryhmään (Hietala ym. 2010, 62).

Lastensuojeluilmoitus

Lastensuojelulaki perustuu lapsen oikeuteen turvalliseen elämään ja sen pyrkimyksenä on suojella lasta (Karjalainen, Forsberg & Linnas 2012, 278). Lastensuojelulakiin kirjattu ilmoitusvelvollisuus (Lastensuojelulaki 2010/88 § 25) koskee laajasti lasten kanssa suoraan tai epäsuorasti työskenteleviä ammattihenkilöitä, kuten poliisia, opettajia ja terveydenhuollon ammattilaisia tekemään viipymättä lastensuojeluilmoituksen salassapitosäännösten estämättä kunnan sosiaalihuoltoon, jos huoli hoidosta, huolenpidosta, kehityksen vaarantumisesta tai lapsen käyttäytymisestä herää. Jos huolen lisäksi on syytä epäillä lapsen kohdistuvasta seksuaalirikoksesta, henkilöllä on velvollisuus tehdä ilmoitus myös poliisille. (Lastensuojelulaki 2016/1111 § 25) Usein vastuu rikosilmoituksen tekemisestä jää kuitenkin sosiaalityöntekijälle (Humppi & Ellonen 2011, 77).

Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä viipymättä havaitessaan tai saadessaan tietää asioita, joiden takia lapsen tarve suojeluun olisi syytä selvittää. Koulun henkilökunnalla on lain edellyttävä velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus lykkäämättä, vaikka ilmoitus oman arvion mukaan ei tulisi todennäköisesti johtamaan kiireellisiin lastensuojelutoimiin. Myöskään toisen työntekijän ilmoitusvelvollisuus tai tieto lastensuojelun asiakkuudesta ei poista opettajan ilmoitusvelvollisuutta. (Soisalo 2012, 211-212.) Asiasta tietoinen aikuinen on asioiden etenemisestä vastuussa niin, että lapsen etu ja hyvinvointi turvataan (Hietala ym. 2010, 133). Ilmoitus ei aina johda huostaanottoon, vaan lastensuojelu yhdessä muiden tahojen kanssa auttaa lasta eri tavoin (Söderholm & Kivitie-Kallio 2012, 17).

Vanhempien kieltäytyessä yhteistyöstä tai avun hakemisesta lastensuojeluilmoituksen tekeminen varmistaa lapsen avun saannin (Hietala ym. 2010, 66). Lastensuojeluilmoituksen tekemisen jälkeen lastensuojelullisissa kysymyksissä olisi kuitenkin tärkeää jatkaa yhteistyötä koulun ja lastensuojelun välillä. Lasten kanssa arjessa työskentelevillä henkilöillä on usein kokonaisvaltaista tietoa ja tuntemusta lapsesta ja perheestä ja toisaalta arjessa työskentelevät henkilöt tarvitsevat sosiaalitoimelta tietoa tilanteen etenemisessä osatakseen tarjota oikeanlaista tukea lapselle ja tämän perheelle. (Humppi & Ellonen 2011, 242-243.)

5.3. Selviytyminen

Lapsi on usein halukas jo melko pian traumaattisen tapahtuman jälkeen palaamaan normaaliin elämään, mitä tulee tukea (Hietala ym. 2010, 117). Siitä huolimatta lapsi kaipaa tilanteessa

ymmärrystä ja huolenpitoa, sekä joustoa koulussa suoriutumiseen (Hietala ym. 2010, 118). Asioiden kulusta kertominen ja arjen pitäminen mahdollisimman ennallaan auttaa lasta selviytymään (Poijula 2015, 150). Jos vain mahdollista, koulun käynnin jatkaminen kannattaa, koska se tuo tunteen, että elämä jatkuu. Koulu on yksi osa lapsen elinympäristöä, ja hyväksikäytön tullessa ilmi ympäristön tuen onkin todettu olevan yksi suojaavista tekijöistä lapsen selviytymisessä (Joki-Erkkilä ym. 2012, 150). Eräässä tutkimuksessa havaittiin perheen eheyden lisäksi koulun läsnäolon olevan mielenterveyshäiriöitä ehkäisevä tekijä seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla (Baytunca ym. 2017, 10). Lasta ja omaisia ei saa jättää yksin selviämään tilanteesta vaan tukea tulee tarjota myös arjen tilanteissa.

Akuuteissa ongelmatilanteissa koulupäivän lyhentäminen tai tilapäinen opetuksen erityisjärjestely on mahdollista (Sinkkonen & Korhonen 2016, 288). Kuten muussakin traumatyöskentelyssä, myös seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden lasten kanssa toimiessa keskitytään nykyhetkeen, sekä kartoittamaan ja vahvistamaan lapsen omia selviytymiskeinoja (Oranen 2012, 230). Koska moni hyväksikäytetty tarvitsee toipuakseen jopa terapeutista hoitoa, muut aikuiset voivat ajatella, että he eivät osaa auttaa uhria. On kuitenkin hyvä ymmärtää, että jokainen kunnioittava ja läsnä oleva kohtaaminen on terapeutin ja tärkeä. Aito välittäminen, kuunteleminen ja inhimillinen vuorovaikutus ovat eheyttäviä tekijöitä. (Brusila 2009, 92.)

6 Pohdinta

Tutkielmamme tavoitteena oli luoda monipuolinen kuvaus lapseen kohdistuvasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä ilmiönä, siihen vaikuttavista tekijöistä ja seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttamista vaikutuksista lapseen. Tutkielman teon aikana saimme itse paljon uutta tietoa aiheesta ja mielestämme onnistuimme kirjaamaan mukavasti ilmiöön liittyvistä asioista opettajan näkökulmasta. Yhtenä johtopäätöksenä voimme todeta, että ilmiö on hyvin moniulotteinen ja vaikutukset lapseen ovat yksilöllisiä ja erilaisia, joita voi esiintyä useita yhtä aikaa.

Toisena tavoitteenamme oli koota yhteen koulun ja yksittäisten opettajien mahdollisuuksia ja keinoja puuttua lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja sen kokoneen lapsen kohtaamiseen. Tärkeimmäksi nousi ajatus siitä, että jokainen kohtaaminen on tärkeä ja terapeuttinen. Yksittäinenkin opettaja voi siis vaikuttaa. Koska lapsilla on oikeus seksuaalikasvatukseen, on aikuisella velvollisuus sitä antaa. Oli ilo huomata tutkielmaa tehdessä, että kouluilla on tahoja, joihin heillä on mahdollisuus hädän hetkellä turvautua ja kohdata vaikeat asiat yhdessä.

Opettajan työssä on tärkeä ymmärtää seksuaalisen hyväksikäytön moniulotteisuus, jotta sen kokoneiden lasten kohtaaminen olisi mahdollisimman oikeansuuntaista. Lapsen kuulluksi ja nähdyksi tuleminen laiminlyönti voi olla kohtalokasta. Laki velvoittaa opettajaa ilmoittamaan lastensuojelullisesta riskistä, jos sellainen ilmenee käytöksestä tai jonkun kertoman perusteella. Vaikka hyväksikäytön tunnistaa laajempänä ilmiönä, on tärkeä nähdä ja hyväksyä yksittäisten tapauksien mahdollisuus myös omassa koulussa. Oppilaiden tunteminen on tärkeää, jotta voi nähdä muutoksia käytöksessä, koska yhtä yksiselitteistä oiretta ei hyväksikäytöstä johtuen voida nimetä. Tämän lisäksi opettajan on hyvä tiedostaa, että hän voi olla hyvinkin tärkeä, turvallinen, läheinen ja luotettava aikuinen oppilaalleen, joskus jopa läheisempi kuin oma vanhempi, minkä vuoksi opettajan huomioiminen ja välittäminen on merkityksellistä. Sekä aikuisten, että lasten keskuudessa lisääntyvä tietoisuus hyväksikäytön mahdollisuudesta ja monimuotoisuudesta voi auttaa asioiden selvittämistä ja niiden julkituomista. Mitä konkreettisemmin esimerkiksi turvaohjeet käydään läpi tai kirjoitetaan ylös, sitä todennäköisemmin lapsi osaa hädän hetkellä toimia oman etunsa mukaisesti ja hakea apua.

Tutkielmaa kirjoittaessa tuli useasti vastaan ennaltaehkäisyn tärkeys, johon kuuluu olennaisena osana seksuaalikasvatus. Seksuaalikasvatus taas kuuluu kaikille kasvattajille, sillä seksuaalisuus on luonnollinen ja iso osa ihmisyyttä, ja kestää läpi elämän. Vaikka kasvattajat eivät ko-

konaan pysty estämään seksuaalista hyväksikäyttöä, uskomme että kasvatuksella voidaan monin tavoin estää hyväksikäyttötapauksia ja helpottaa mahdollisten uhrien toipumista. Hyvä itsetunto, turvataidot sekä avoin ja turvallinen ilmapiiri kannustavat kertomaan kaltoinkohtelusta. Uskomme, että riskikäyttäytymistä tunnistamalla voi vähentää pitkäaikaisten ja vaikeiden häiriökehitysten syntymistä, sekä vähentää mahdollisesti myös hyväksikäyttäjien määrää. Kaikkiin edellä lueteltuihin asioihin jokainen opettaja voi omalla toiminnallaan vaikuttaa. Jos lapsi uskoutuu opettajalle näin aroista asioista, opettajan on pystyttävä ottamaan asia vastaan omista vaikeista tunteista huolimatta, viemään se tarvittaessa eteenpäin ja hakemaan myös itselle apua.

On huomionarvoista, miten eri kulttuureissa seksuaalisuuteen suhtaudutaan, koska opitut asenteet vaikuttavat käytökseemme. Suomesta on tullut monikulttuurinen maa, joka näkyy esimerkiksi siinä, että kouluissa puhutaan useita eri kieliä ja lapsia on samassa luokassa monista eri kulttuureista. On hyvä ymmärtää, että samoin kuin monet muutkin asiat ovat eri kulttuureissa erilaisia, myös seksuaalisuutta määritellään eri tavoin, tähänkin tarvitsemme tietoa, avointa ilmapiiriä ja kasvatusta.

Tulemme todennäköisesti työssämme kohtaamaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjä lapsia mutta mahdollisesti myös hyväksikäyttäjiä. Tästä virisikin jatkotutkimus idea, jossa voisi kerätä tietoa ja tarkastella aihetta hyväksikäyttäjienkin näkökulmasta. Ennaltaehkäisyn vuoksi olisi tärkeä ymmärtää hyväksikäyttäjien motiiveja ja syitä, jotka mahdollisesti johtavat seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

Lähteet / References

- Aaltonen, S. (2007). Median vastuu ja mahdollisuudet. Teoksessa M. Laiho. *Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö.* (ss. 160-162). Pelastakaa lapset ry. Forssa.
- Baytunca, M.B., Ata, E., Ozbaran, B., Kaya, A., Kose, S., Aktas, E.O., Aydin, R., Guney, S., Yuncu, Z., Erermis, S., Bildik, T. & Aydin, C. (2017). Childhood sexual abuse and supportive factors. *Pediatrics International*, 59, 10–15 koko artikkeliin sivut. Haettu osoitteessa <https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1111/ped.13065>
- Blaxter, L., Hughes, C. & Tight, M. (2010). How to research. Open university press. Berkshire.
- Brusila, P. (2009). Traumasta toipumisen prosessi. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori.* (ss. 92-103). Väestöliitto. Helsinki.
- Brusila, P. & Sandberg, T. Nuorten seksuaalinen kaltoinkohtelu. Kaltoinkohtelulle altistavia ja siltä suojaavia tekijöitä. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori.* (ss. 29-57). Väestöliitto. Helsinki.
- Brusila, P. (2008). *Seksuaalisuus eri kulttuureissa.* Kustannus oy Duodecim. Keuruu.
- Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. (2016). Kenellä on seksuaalikasvatuksen vastuu. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 63-70). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Cacciatore, R., Kauppinen, P. & Ingman-Friberg, S. (2016). Turvataidot ovat lapsen oikeus. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 95-109). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Ellonen, N. & Sariola, H. (2008). Seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimuksessa Ellonen N., Kääriäinen J., Salmi V. & Sariola H. Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset, tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. (ss. 81-111). Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere.
- Fagerlund, M., Peltola, M., Kääriäinen, J., Ellonen, N. & Sariola, H. (2014). Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013, Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere.
- Fink, A. (2005). Conducting research literature reviews. From the internet to paper. Sage. Lontoo.

- Gerhardt, S. (2004). *Rakkaus ratkaisee, varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehitymiselle*. Edita prima Oy. Helsinki.
- Halonen, M., Reyes, M. & Kontula, O. (2014) *Poikanäkökulma seksuaaliopetukseen- kasvattajan opas*. Väestöliitto. Helsinki.
- Hautamäki, A. (2012). Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantuminen. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. (ss. 29-70). WSOY. Helsinki.
- Hebert, M., Langevin, R. & Oussaid, E. (2018). Cumulative childhood trauma, emotion regulation, dissociation, and behavior problems in school-aged sexual abuse victims. *Journal of Affective Disorders*. 225, (ss. 306-312). Haettu osoitteessa: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.08.044>
- Heikinheimo, A. & Tasola, S. (2007). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vaikutukset. Teoksessa M. Laiho. *Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö*. (ss. 20-24). Pelastakaa lapset ry.
- Helsingin virtuaalinen lähipoliisiryhmä ja Pelastakaa lapset Ry (2011). Lasten kokema seksuaalinen häirintä ja hyväksikäyttö internetissä 2011. 3-4. Haettu 28.05.2018. <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapsset/main/2016/02/01123848/Lasten-kokema-seksuaalinen-hairinta20111.pdf>
- Hietala, T., Kaltiainen, T., Metsärinne, U. & Vanhala, E. (2010). *Nuori ja mieli – koulu mielen terveyden tukena*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Latvia.
- Hinkkanen, V. (2009). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöistä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki. 12,22-24. Haettu 28.05.2018 https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152523/92_lapsen_seksuaalinen.pdf?sequence=1
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2004). *Tutki ja kirjoita*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Honkanen, N. (2017). *Onnelliseksi. Seksuaalisuus läpi elämänkaaren*. Printon Trukikoda. Viro.
- Humppi, S-M. & Ellonen, N. (2011). *Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisien yhteistyö*. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere.
- Hurtig, J. (2013). *Taivaan taimet: Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Vastapaino. Vantaa.

- Hyvärinen, S. (2009). Nuorten seksuaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, K. Porras & T. Sandberg. *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori.* (ss. 29-57). Väestöliitto. Helsinki.
- Ilmonen, K. & Korhonen, E. (2016). Oikeus omaan seksuaalisuuteen. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki: Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 110-112). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Ingman-Friberg, S. (2016). Ammattilaisten ajatuksia lasten seksuaalikasvatuksesta. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 41-52). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (2016a). Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 25-31). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (2016b). Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 82-86). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (2016c). Miksi tämä kirja? Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä.* (ss. 11-22). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Joki-Erkkilä, M., Jaarto, M., & Sumia, M. (2012). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.). *Lapsen kaltoinkohtelu.* (ss. 131-153). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Kalland, M. (2012). Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja sijoitettu lapsi. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.). *Varhaislapsuuden tunnesuhteet ja niiden suojeleminen.* (ss. 207-216). Sanoma Pro. Helsinki.
- Kallio, M. (2009). Seksuaalisen kaltoinkohtelun ennaltaehkäisy. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori.* (ss. 126-144). Väestöliitto. Helsinki.
- Kallio, M. (2009) Työntekijän tunteet ja jaksaminen. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori.* (ss. 116-125). Väestöliitto. Helsinki.
- Kallio, M. (2015). *Oon siellä jossain mun. Seksuaalisesta väkivallasta toipuminen.* Väestöliiton Familia Oy. Helsinki.

- Karjalainen, R., Forsberg, H. & Linnas, H. (2012). Lapsi ja lastensuojelu käytännössä. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitiie-Kallio (toim.). *Lapsen kaltoinkohtelu*. (ss. 278-298). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Kauppinen, P. (2016). Miten kertoa hyväksikäytön riskistä. Teoksessa S. Ingman-Friberg & R. Cacciatore (toim.). *Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä*. (ss. 243-250). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Korteniemi-Poikela, E. & Cacciatore, R. (2010). *Portaita pitkin: Lapsen ja nuoren seksuaalisuuden kehittyminen*. WS Bookwell Oy. Juva.
- Kumar, R (1999). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners*. SAGE. Lontoo.
- Laaksonen, T., Sariola, H., Johansson, A., Jern, P., Varjonen, M., Pahlen, B., Sandnabba, K. & Santtila, P. (2011). Changes in the prevalence of child sexual abuse, its risk factors, and their associations as a function of age cohort in a Finnish population sample. *Child abuse and neglect*. 35. (ss. 480-490). Haettu 15.6.2018:
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2011.03.004>
- Laiho, M. (2007a). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa M. Laiho, *Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*. (ss. 11-12). Pelastakaa Lapset ry. Forssa.
- Laiho, M. (2007b). Lasten seksuaalinen on-line hyväksikäyttö. Teoksessa M. Laiho, *Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*. (ss. 27-32). Pelastakaa Lapset ry. Forssa.
- Laitinen, M. (2004). *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet*. Vastapaino. Tampere.
- Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 2012/926 § 2 & 3. Annettu Helsingissä 28.12.2012. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020504>
- Lastensuojelulaki 2016/297 § 13b. Annettu Helsingissä 22.04.2016. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L3P13b>
- Lastensuojelulaki 2010/88 § 25. Annettu Helsingissä 12.02.2010. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L5P25>
- Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2016). Seksuaalirikokset. Julkaisussa Rikollisuustilanne 2016, rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Helsingin yliopisto. Osoitteessa: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/191756/Katsauksia_22_Rikollisuustilanne_2016_2017.pdf
- Lehikoinen, A. (tuottaja) & Kurikka M. (ohjaaja) (2018). *Dokumenttiprojekti: Arvet minussa*. Yle. Suomi.

- Moon, K.J., Park, K.M. & Sung, Y. (2017). Sexual Abuse Prevention Mobile Application (SAP_MobAPP) for Primary School Children in Korea. *Journal of Child Sexual Abuse*, 26, (ss. 573-589). Haettu osoitteessa: <https://doi.org/10.1080/10538712.2017.1313350>
- Mäntymaa, M. & Puura K. (2012). Varhainen vuorovaikutus ja aivojen kehitys. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. (ss. 17-28). Sanoma Pro. Helsinki.
- Nevalainen, V. & Nieminen, A. (2010). *Opettajan psykologia*. Edita Prima. Helsinki.
- Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.
- Opetushallitus. Oppivelvollisuus ja koulupaikka. Helsinki. Haettu 7.6.2018 osoitteessa https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppivelvollisuus_ja_koulupaikka
- Oranen, M. 2012. Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa A., Söderholm & S., Kivitie-Kallio (toim.). *Lapsen kaltoinkohtelu*. (ss. 217-238). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Pihko, H. (2012). Kaltoinkohtelun vaikutus kehittyviin aivoihin. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.). *Lapsen kaltoinkohtelu*. (ss. 161-167). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi*. Selviytymisen tukeminen. Kirjapaja. Viro.
- Porras, K. (2009). Ammattiauttajat tukena. Malli nuoren kohtaamiseen. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori*. (ss. 57-77). Väestöliitto. Helsinki.
- Rikoslaki 2011/540 § 6, 7. Annettu Helsingissä 20.05.2011. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L20>
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Vaasa.
- Sandberg, T. (2009). Ammattiauttajat tukena. Teoksessa P. Brusila, S. Hyvärinen, M. Kallio, K. Porras & T. Sandberg. (2009). *Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori*. (ss. 58-77). Väestöliitto. Helsinki.
- Sinkkonen, J., & Korhonen, L. (2015). *Pulassa lapsen kanssa*. Kustannus Oy Duodecim. Riika.
- Soisalo, R. (2012). *Särkyvä mieli – lasten ja nuorten psyykinen oireilu*. AS printon Trukikoda. Tallinna.
- Stakes (2012). *Turvataitoja lapsille: Turvataitokasvatuksen oppimateriaali*. Juvenes print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere. Haettu 19.06.2018. osoitteesta: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90799/URN_ISBN_978-952-245-796-7.pdf?sequence

- Söderholm, A. & Kivitie-Kallio, S. (2012). Lapsen kaltoinkohtelu – ihmisoikeuskysymys ja kansanterveysongelma. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. (ss. 14-21). Kustannus Oy Duodecim. Helsinki.
- Taskinen, S. (2007). Lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset. Teoksessa M. Laiho. *Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat*. (ss. 13-16). Pelastakaa Lapset ry. Forssa.
- Valkama, K. (2003). Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö yhteiskunnallisena haasteena. Teoksessa M. Kaukonen *Seksuaalinen väkivalta ja hyväksikäyttö: selviytymiskertomuksia*. (ss. 8-22). WS Bookwell Oy. Juva.
- Wise, J. (2015). School based programmes may help children to report sexual abuse, Cochrane review concludes. *BMJ*, 350, 17. article number h2060. United kingdom. Haettu osoitteesta: <https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1136/bmj.h2060>